

УДК (477)«15»

Андрій Блануца
(Київ)

ЛЕННЕ ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ: АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ

У статті проаналізовано земельні надання Ягеллонів у Великому князівстві Литовському на умовах ленного права. Досліджено, що така форма великокнязівських пожалувань набула поширення у 40–50-х роках XVI ст. й стала наслідком посилення заходів литовської влади щодо забезпечення обороноздатності держави.

Ключові слова: Велике князівство Литовське, Ягеллони, ленне право, шляхта, землеволодіння.

В статье проанализированы земельные пожалования Ягеллонов в Великом княжестве Литовском на условиях ленного права. Исследовано, что такая форма великокняжеских пожалований получила распространение в 40–50-х годах XVI ст. и стала следствием усиления мероприятий литовской власти относительно обеспечения обороноспособности государства.

Ключевые слова: Великое княжество Литовское, Ягеллоны, ленное право, шляхта, землевладение.

The Jagiellons land bestowal in the Grand Duchy of Lithuania on terms of feudal law is analyzed in the article. It is proved that this form of the Grand Duchy offering became widespread in the 1540s–1550s and resulted from strengthening of the state defensive capacity being provided by the Lithuanian government.

Keywords: Grand Duchy of Lithuania, the Jagiellons, feudal law, the szlachta, landownership.

Політика земельних надань литовських правителів у Великому князівстві Литовському (далі — ВКЛ) була важливою складовою економічного сектору багатоетнічної держави, являлася своєрідним індикатором у відносинах між владою і суспільством. Великі князі литовські за заслуги перед державою та у винагороду жалували своїх підданих земельними наділами та маєтностями, головною умовою володіння чи тримання було несення земської служби на господаря.

Протягом столітнього правління Ягеллонів у ВКЛ виробилося кільканадцять умов та способів, на яких вони надавали у власність чи володіння частину земель господарського домену (столу). Як результат, державний земельний фонд постійно зменшувався й тому для його стабілізації та збереження від втрат у практиці земельних пожалувань починають переважати надання на умовах

обмеженого (умовного) землеволодіння. Таким чином, влада, відчуваючи дефіцит воєнної потуги держави, все частіше зобов'язує своїх підданих нести воєнну (земську) службу, що яскраво виражалося у мотивувальній частині диспозицій великокнязівських привілеїв та листів-надань.

З-поміж низки умовних (обмежених) пожалувань надання на ленному праві (у Литовській Метриці — надання «до мужского рожаю») передбачали володіння землею чи маєтностями допоки у родини були нащадки по чоловічій лінії. У протилежному разі земля після смерті тримача поверталася до господарського домену. М. Довнар-Запольський великокнязівські надання на ленному праві відносив до форми службового землеволодіння першої групи, тобто термінові та безтермінові (тримач володіння за такою формою землеволодіння розпоряджався своїм майном тією мірою, якою це дозволяла «воля і ласка господаря»). Ленні володіння виходили з доживотних (пожиттєвих) за умовою переходу у спадок по чоловічій лінії (спочатку земля надавалась до одного живота, потім двох, трьох і, нарешті, у ленне володіння). Дослідник вказував, що володіння на ленному праві знайшли широке застосування в епоху між Литовськими статутами, тобто від 1529 по 1566 рр., а територіально вони відносяться до окраїнних земель ВКЛ для забезпечення їх воєнними силами¹.

Характерно, що в опрацьованих мною книгах Литовської Метрики (далі — ЛМ) такі пожалування Ягеллони починають активно практикувати з кінця 40-х років XVI ст. Наприклад, перше пожалування на ленному праві датується 1549 р., коли 25 жовтня Сигізмунд II Август своїм привілеєм надав братам Семену та Івану Ждановичам три землі «пустовскихъ» Глушської волості у селі Радутичах ленним правом. Даний привілей за проханням ленних землевласників був внесений пізніше (1558 р.) до однієї з книг ЛМ, якій тепер присвоєно архівний номер РГАДА 41². Надання на таких же умовах, адресоване шляхті на території українських земель ВКЛ, зафіксоване дещо пізніше. Так, 19 грудня 1554 р. Сигізмунд II Август підтвердив боярину Київського повіту Федорові Тиші чотири землі «пустовские» у Грезській волості та сіножать Жередричі і Завою у Троцькому воєводстві (доживотна данина троцького воєводи кн. Януша Юрійовича Гольшанського, а після його смерті, коли троцьким воєводою став пан Юрій Миколайович Радзивіл, останні долучив до попереднього пожалування ще службу землі при Козевській землі братів Остапка, Івана та Ждана Котовичів), а також селища Ходоркове та Криве у верхів'ях р. Ірпені у Київському повіті (доживотна данина київського воєводи кн. Фрідріха Глібовича Пронського) на ленному праві³. Як бачимо, тут підтверджуються спостереження М. Довнар-Запольського про еволюцію ленних надань із доживотних. Учений також зазначав, що на умовах ленного права чи доживотного великокнязівська

---

¹ Довнар-Запольський М.В. Дзяржаўная гаспадарка Вялікага княства Літоўскага пры Ягелонах / падрыхт. да друку А.І. Груша, Р.А. Аляхновіч. — Мінск: Беларус. навука, 2009. — С. 479–481.

² Российский государственный архив древних актов. — Ф. 389. — Оп. 1. (далі — РГАДА). — Ед. хр. 41. — Л. 74–75.

³ РГАДА. — Ед. хр. 38. — Л. 1–2 об.

влада представляла деякі права шляхті у смислі забезпечення терміна володіння, гарантуючи тим самим його стабільність, однак і в цьому випадку власник не міг вільно розпоряджатися своєю землею, а лише за згодою господаря⁴.

На ленному праві підтверджувалася земля й маєності московським боярам, котрі перейшли на службу до Сигізмунда I Старого (він їх жалував на умовах доживотного тримання), вже його наступником, сином Сигізмундом II Августом. Наприклад, це підтвердження Сигізмунда II Августа від 10 березня 1559 р. боярським дітям Григорію Івановичу Олищеву, Федору Матвійовичу, Микиті Гавриловичу і Зику Семеновичу на дві частини маєтку Княжи (надання Сигізмунда I Старого) у Луцькому повіті на Волині⁵. Ленними землевласниками у ВКЛ ставали й вихідці з інших країн, зокрема європейських. Так, у книзі записів №36 ЛМ зафіксоване надання Сигізмунда II Августа від 23 березня 1555 р. цісарському слугі Карлу Корнелю, котрий перейшов на службу до великого князя литовського, на маєності у Селецькій волості — урочища Подляни та Хорев⁶. У перспективі К. Корнель або його нащадки могли отримати надані землі у вотчинне або вічне володіння. Загалом із 121 пожалувань та підтверджень на володіння землями чи маєностями на території українських земель ВКЛ за часів правління Сигізмунда II Августа умовою тримань на ленному праві зафіксовано у 30 випадках (24,6%)⁷.

Показово, що жодного пожалування на ленному праві не було адресовано шляхті на території українських земель ВКЛ за часів правління Сигізмунда I Старого⁸. Дані про попередників Сигізмундів потрібно уточнювати, хоча з впевненістю припускаю, що надання на ленному праві тоді були рідкістю.

---

⁴ Довнар-Запольський М.В. Дзяржаўная гаспадарка Вялікага княства Літоўскага... — С. 481.

⁵ РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 117–118.

⁶ РГАДА. — Ед. хр. 36. — Л. 62 об.–64.

⁷ Підраховано за матеріалами: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566–1574): Užrašymų knyga 51. Parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas. — Vilnius, 2000; РГАДА. — Ед. хр. 41, 50, 258, 266.

⁸ Підраховано за матеріалами: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514): Užrašymų knyga 8. / Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius. — Vilnius, 1995; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518): Užrašymų knyga 9. / Parengė Krzysztof Pietkiewicz. — Vilnius, 2003; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440–1523): Užrašymų knyga 10 / Parengė E. Banionis ir A. Baliulis. — Vilnius, 1997; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523): Užrašymų knyga 11. / Parengė A. Dubonis. — Vilnius, 1997; Lietuvos Metrika. Kn. 12 (1522–1529): Užrašymų knyga 12. / Parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis. — Vilnius, 2001; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 14 (1524–1529): Užrašymų knyga 14. Parengė L. Karalius, D. Antanavičius. — Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538): Užrašymų knyga 15. / Parengė A. Dubonis. — Vilnius, 2002; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 22 (1547): Užrašymų knyga 22. Parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius. — Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546): Užrašymų knyga 25. / Parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis. — Vilnius, 1998; Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 28 (1523–1560 гг.): Кніга запісаў 28. / Падрыхтоўка да друку і навук. апарат: В. Мянжынскі, У. Свяжынскі. — Мн., 2000; Метрыка Вялікага Княства Літоўскага: Кніга 30 (1480–

Попередньо, причину появи надань на ленному праві можна пояснити спробою литовських володарів (у даному разі Сигізмунда I Старого) забезпечити господарський домен від прогресуючого скорочення, а також тим самим більш ефективно забезпечити несення військової (земської) служби шляхтою ВКЛ.

Якого ж застосування набули ленні надання у часи правління Сигізмунда II Августа? На це питання може дати відповідь аналіз документів ЛМ, тих книг записів, які формувалися в архіві його канцелярії. Зокрема, низка листів-надань на ленному праві ввійшла до 35 книги записів ЛМ. Так, протягом першої половини 50-х рр. XVI ст. Сигізмунд II Август пожалував на ленному праві пану Семену Кмітичу села Антоновичі, Товстий Ліс у київському повіті, службу людей у Чорнобилі та село Завойти і службу людей у Мозирському повіті; київському воеводі пану Григорію Олександровичу Ходкевичу місто Бихів, двір Добоску з Добоськими і Глуськими селами; та підтвердив боярину київського повіту Федору Тиші землі, сіножаті, чоловіка Остапа Котовича з його братами у Грезській волості, а також три селища та четверту землю у Київському повіті⁹. У лютому 1554 р. господар підтвердив своє попереднє пожалування волинським шляхтичам справцям волинської та підляської митних комор Олехну та Івану Борзобагатим на село Радомишль у Луцькій волості, звільнивши їх від сплати усіх податків та повинностей (власне Борзобагаті й звернулися до господаря з проханням звільнити їх від повинностей), окрім кликунської. У разі ж ігнорування по забезпеченню Луцького замку радомишльськими кликунами, луцький староста міг застосовувати примусові заходи по виконанні повинності¹⁰. Надання на ленному праві Сигізмунда II Августа у цій книзі, окрім Київщини та Волині, широко представлені на білоруських та литовських землях ВКЛ¹¹.

Проаналізуємо співвідношення документів надань та підтверджень на ленному праві до загальної кількості документів, внесених до окремих книг ЛМ. Певне уявлення щодо цього дають цифри таблиці, в основі якої дані з шести книг записів ЛМ часів правління Сигізмунда II Августа:

1546). Книга записів 30 (копія канца XVI ст.) / Падрыхтаваў В. Мянжынскі. — Мінск: Беларуская навука, 2008; РГАДА. — Ед. хр. 7, 17, 22.

⁹ РГАДА. — Ед. хр. 35. — Л. 126 об.–127 об.; 276 об.–277 об.; 184 об.–186.

¹⁰ РГАДА. — Ед. хр. 35. — Л. 157 об.–158 об.

¹¹ Див., наприклад, його надання за 1551–1555 рр.: князю Андрію Озерецькому на маєток Дусету в Утенському повіті; господарській праці Оленшиній Глібовича Полонії Миколаївні на Олехнівську і Будисівську землі у Радунській волості; київському воеводі пану Григорію Олександровичу Ходкевичу на місто Бихів з волостю та всіма селами, а також двір Добоску з Добоскевськими та Глуськими селами; боярину Полоцької землі Івану Володкевичу на Теличинську і Цуранівську землі в Полоцькому повіті з приданою землею і ґрунтом, що він на р. Видриці зайняв; Станіславу Жирчинському на кут Судиловської землі, названої Задолгою, у Полоцькому повіті за пусту Борківську землю, виміняну у підданих Судиловців; Богдану Стецьковичу на дві служби людей в Оршанському повіті Росасенської і Любовицької волостей та на дві землі пустих (РГАДА. — Ед. хр. 35. — Л. 73–73 об.; 231 об.–232 об.; 276 об.–277 об.; 296–296 об.; 297–297 об.; 305 об.–306 об.).

Книга ЛМ №	Загальна кількість внесених до книги документів	Надання та підтвердження на ленному праві	% документів
35	211	5	2,4
36	101	1	1
38	419	13	3,1
39	309	6	1,9
41	287	29	10,1
44	153	4	2,6
48	264	18	6,8

Як бачимо, частка документів, пов'язаних з ленним правом, серед загальної кількості документів, внесених до окремих книг записів ЛМ, є незначною. Утім, якщо виокремити з наведених книг записів ЛМ лише документи, що відображають надання або підтвердження земель та маєностей, то частка пожалувань на ленному праві значно зростає й складатиме долю до 20–25%.

До книги записів № 44 ЛМ внесено 4 документи, що відображають ленне землеволодіння. З них — три підтверджувальних документи та один лист-розпорядження. Тут розглянемо термінологію, якою класифікувалася відповідна умова надання на ленному праві. У листопаді 1556 р. Сигізмунд II Август своїм розпорядним листом наказував господарському маршалку та гомейському старості пану Каленицькому Васильовичу Тишкевичу, щоб той визнав право гомейського боярина Івана Хоморовича на землю Поколюбичі до волі і ласки господарської на ленному праві, яку раніше надав речичський державця Оникій Горностаї. Ленне право у цьому документі позначено словосполученням «он самъ, его жона, дети и потомки ихъ мужчизного рожаю»¹². Таким же термінологічним словосполученням позначено умови підтвердження земельних володінь на ленному праві господарських дворян у Віленському воєводстві. Так, 5 січня 1556 р. господар підтвердив надання віленського воєводи пана Миколая Яновича Радзивіла служебнику Газдрубалу Ципрському на села Скубати і Скютюнці Рудомінської волості Віленського воєводства на ленному праві: «самъ и ихъ дети мужьского поколеня»¹³. 6 березня 1556 р. Сигізмунд II Август затвердив два підтверджувальних листа на надання віленського воєводи пана Миколая Яновича Радзивіла. У першому випадку господар підтвердив на ленному праві «на вечность» (онъ самъ и его жона, и ихъ дети мужъчизного рожаю») надання віленського воєводи господарському ротмістру Івану Микуличу від 15.04.1557 р. та 29.10.1559 р. на «обрубец» землі двора Мемежа і сіножаті фільварку Ритунь Віленського воєводства¹⁴. А в другому — також на ленному праві «навечность» (онъ самъ, его жона и ихъ дети мужъчижьного рожаю») надання віленського воєводи господарському дворянину Миколаю

¹² РГАДА. — Ед. хр. 44. — Л. 105–106.

¹³ РГАДА. — Ед. хр. 44. — Л. 112–114.

¹⁴ РГАДА. — Ед. хр. 44. — Л. 118–120.

Станіславовичу Кончі від 29.03.1555 р. на село Вешунці Рудумінської волості Віленського воєводства¹⁵. У всіх випадках умовою володіння наданими землями було несення воєнної служби.

У книзі записів № 48 ЛМ, як і в попередній, не виявлено жодного документа, за яким би Сигізмунд II Август надавав чи підтверджував земельні володіння на ленному праві шляхті на українські землі ВКЛ. Загалом до даної книги внесено 18 документів, пов'язаних із ленним землеволодінням. З них — 10 листів-привілеїв та 8 листів-підтверджень, адресованих шляхті Жемайтійської землі (12 документів), Пінського, Городенського та Слонімського повітів, а також Гомейського замку протягом 1566–1571 рр.

Так, на території Жемайтійської землі Сигізмунд II Август пожалував землю та маєстності на ленному праві шляхтичам Якубові Лашковському, Михайлові Дівочці, Миколаєві Станевичу Білевичу, Янові та Якубові Єздайтим, Якубові Вороні, Матеєві Гротовському¹⁶, а підтверджувальні листи видав Миртинові Яциничу, Теофілові Млодецькому, Іванові Баці, Іванові Семеновичу Тугановському, Єразмусові Лещинському¹⁷.

У вказаній книзі записів ЛМ два листа-підтвердження Сигізмунда Августа стосуються території Пінського повіту та два господарські привілеї щодо Гомейського замку. Зокрема, господар підтверджував на ленному праві попереднє своє надання пінському підкоморію Войні Гречині на село Усовницю (лист від 24 січня 1567 р.)¹⁸, а листом від 10 вересня того ж року — скарбному писарю Єронімові Ківелецькому на два обруби землі Звіржди та Довтертиші, а також землю Гиканську у волості Пінського двору однойменного повіту¹⁹. У Гомейському замку Сигізмунд II Август пожалував першим привілеєм (лютий–березень 1569 р.) річицького шляхтича Яна Фаща півчетверті служби пустої землі при замку²⁰, а другим привілеєм (31 травня 1569 р.) 1,5 служби землі, 5 городів при замку та 2 пляци (місце під забудову у міській зоні) у місті²¹. У лютому 1567 р. великий князь литовський підтвердив на ленному праві хорунжому Городенського повіту Петрові Мітці село Ланевичі волості Квасівського двору²², а в Слонімському повіті привілеєм від 30 квітня 1571 р. пожалував господарського дворянина Яна Вілкожентя селом Окуніним²³.

З шести документів книги записів №39 ЛМ, пов'язаних з ленним землеволодінням, у п'яти випадках Сигізмунд II Август підтверджував надання на ленному праві. Зокрема, 20 грудня 1561 р. він підтвердив на ленному праві

---

¹⁵ РГАДА. — Ед. хр. 44. — Л. 120–122.

¹⁶ РГАДА. — Ед. хр. 48. — Л. 85 об.–86 об.; 195–196; 196–198; 284–285; 285–285 об.; 407–407 об.

¹⁷ РГАДА. — Ед. хр. 48. — Л. 56–58; 111 об. –112; 160–160 об.; 209–210 об.; 242 об.–243.

¹⁸ РГАДА. — Ед. хр. 48. — Л. 97 об.–99 об.

¹⁹ РГАДА. — Ед. хр. 48. — Л. 162–163 об.

²⁰ РГАДА. — Ед. хр. 48. — Л. 305–306.

²¹ РГАДА. — Ед. хр. 48. — Л. 314 об.–315 об.

²² РГАДА. — Ед. хр. 48. — Л. 120–122.

²³ РГАДА. — Ед. хр. 48. — Л. 418 об.–419.

книшинському боярину Богданові Шатилу десять волок землі у Книшинській волості²⁴; 10 липня 1562 р. — Станіславові Станському та його дочці Зофії Янівні на куплені у мостовського міщанина дві волоки землі²⁵; 18 травня 1564 р. — віленському городничому Коппрейфасу на села Августове, Грабівку, Гинівку та Каленку Книшинського двору²⁶; 14 серпня 1565 р. — жемайтійському зем'янину Янові Станіславовичу Одаховському на 34 волоки землі Медгдянської волості Жемайтійського староства²⁷. Господар також своїм листом, датованим 24 серпня 1562 р., підтвердив ленним правом пожалування королеви Бони, яким вона надала «влоху с Ферарии» Лодвику Вераті Харитонівський двір поблизу двора Мушонголи. Італієць, як зазначено у документі, перебував у господаря на барверській службі й за вірне служіння отримав у ленне володіння указаний двір²⁸. І лише один привілей (14.08.1565 р.), яким великий князь литовський пожалував Шимона Вітунського селом Пондяголи у Жемайтійському старостві²⁹, ввійшов до указаної вище книги записів ЛМ.

У книги записів № 38 та № 41 ЛМ внесено по шість документів, якими великий князь литовський жалував чи підтверджував земельні володіння шляхті на українських землях ВКЛ. Наприклад, у грудні 1554 р. Сигізмунд II Август підтвердив на ленному праві володіння київських зем'ян Федора Тиші у Київському повіті та Олексія Антоновича на одне селище у Житомирській волості та три селища у Київському повіті³⁰. У березні 1558 р. господар за вірну службу своїм привілеєм пожалував черкаського боярина Федора Позняка пустою землею Білгородською у Київському повіті на р. Ірпені. Підставою надання стало клопотання київського воєводи пана Григорія Олександровича Ходкевича, котрий своїм листом «о то насъ (господаря — А.Б.) за нимъ жедалъ, поведаяучи бытъ его на той Украине и при замьку нашомъ Киевскомъ человекомъ потребнымъ и охотнымъ ку службамъ нашимъ»³¹. До того ж указана земля тривалий час лежала пустою й з неї не йшло жодної служби, й тому великий князь литовський зобов'язував Ф. Позняка відбувати усі служби, котрі традиційно йшли й від інших землевласників на Київський замок («а з нее будетъ повинень службу намъ, господару, служити по тому, яко и иные слуги замку нашего Киевского служатъ»)³².

У Київському повіті Сигізмунд II Август також пожалував землю київського зем'янина Олексія Іллясовського. Так, своїм привілеєм від 4 вересня 1559 р. господар надав О. Іллясовському селище Городище над Тулинським бродом у Житомирському старостві на ленному праві³³. У 1564 р. великий князь

²⁴ РГАДА. — Ед. хр. 39. — Л. 319–320.

²⁵ РГАДА. — Ед. хр. 39. — Л. 486–486 об.

²⁶ РГАДА. — Ед. хр. 39. — Л. 606–609 об.

²⁷ РГАДА. — Ед. хр. 39. — Л. 698 об.–699 об.

²⁸ РГАДА. — Ед. хр. 39. — Л. 497 об.–500.

²⁹ РГАДА. — Ед. хр. 39. — Л. 697–698.

³⁰ РГАДА. — Ед. хр. 38. — Л. 1; 2 об.

³¹ РГАДА. — Ед. хр. 38. — Л. 115 об.–116.

³² РГАДА. — Ед. хр. 38. — Л. 116.

³³ РГАДА. — Ед. хр. 38. — Л. 220–221. Цей же документ вже як підтвердження внесено до книги записів № 41 ЛМ (1559.09.04. — Вільнюс. Підтвердження Сигіз-

литовський пожалував маєтності шляхтичів у Кременецькому та Вінницькому повітах. Зокрема, у Кременецькому повіті господар своїм привілеєм надав Олексію Білецькому маєток Молодків на ленному праві, який шляхтичі Григорій та Перфа Івановичів Василевські, тримаючи до господарської ласки, йому продали³⁴. У Вінницькому повіті Ермола Мелешко отримав у ленне землеволодіння селище Залісся на р. Чаплі із Черношовським ставом³⁵.

Решта документів із книги записів № 38 ЛМ стосуються питань ленного землеволодіння в інших повітах ВКЛ. Так, у семи випадках Сигізмунд II Август жалував шляхту і бояр землею і маєтностями в Оршанському, Кобринському, Вітебському, Пінському та Троцькому повітах³⁶, а в одному, розпорядному листі (11.07.1558 р.), надавав наказ підстарості та мірчому Тикотинського замку, щоб ті шляхтянці Михайловії Погорільській з чотирма синами виділили та ввели у володіння двома волоками ґрунту у селі Лопухові ленним правом³⁷.

До книги записів №41 ЛМ з «українського» сегменту внесено підтверджувальні документи Сигізмунда II Августа, видані кременецькій шляхті. Два з них стосуються підтверджень на привілеї господаря, внесених до книги записів № 38 ЛМ³⁸, а один лист (про підтвердження земель московським боярам, котрі перейшли на литовську службу) згаданий мною вище. Решта три — це підтвердження Сигізмунда II Августа від 1 листопада 1560 р. кременецьким зем'янам Гнівошу, Федору та Павлу Сторожинцям на землю Сторожинського урочища (надання королеви Бони)³⁹; від 6 лютого 1562 р. волинському зем'янину Федору Григоровичу Средичу на селище Новосілки, дворець, пашню двірну, а також лан землі у волості Кременецького замку за умови несення земської служби⁴⁰; від 1 лютого 1563 р. буркграбію Кременецького замку Станіславу Каменецькому на Попівецький острів та три дворища у волості Кременецького замку також за умови несення земської служби⁴¹.

Лева частина документів даної книги записів ЛМ стосується підтвердних листів Сигізмунда II Августа, наданих литовській шляхті у Троцькому воєводстві (2 випадки)⁴², Мстиславському повіті (4 випадки)⁴³, Вітебському повіті

мунда II Августа київському зем'янину Олексію Антоновичу Іллясовському на селище Городище за р. Тетеревом за бродом Тулинським на ленному праві. (РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 133 об.–135).

³⁴ РГАДА. — Ед. хр. 38. — Л. 445–446. Цей же вже як підтвердження внесено до книги записів № 41 ЛМ (1564.03.10. — Варшава. Підтвердження Сигізмунда II Августа кременецькому підстарості Олексію Білецькому на куплений ним у кременецьких зем'ян Григорія і Перфа Івановичів Василевських за 135 кіп грошів литовських маєток Молодків на ленному праві. (РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 377 об.–378 об.).

³⁵ РГАДА. — Ед. хр. 38. — Л. 500 об.–502 об.

³⁶ РГАДА. — Ед. хр. 38. — Л. 87 об.; 142 об.; 247 об.–248 об.; 400–401 об.; 401 об.–402 об.; 598–599.

³⁷ РГАДА. — Ед. хр. 38. — Л. 163 об.–165.

³⁸ РГАДА. — Ед. хр. 38. — Л. 133 об.–135; 377 об.–378 об.

³⁹ РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 176 об.–177 об.

⁴⁰ РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 282–283 об.

⁴¹ РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 322–324.

⁴² РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 90 об.–91 об.; 324 об.–325 об.

(2 випадки)⁴⁴, Полоцькій землі, Гомейському замку, Пінському повіті, на Московському рубежі та при границі Бобруйську (по одному випадку)⁴⁵. У дев'яти випадках господар своїми привілеями жалував шляхту землею та маєтностями у Віленському воєводстві (3 випадки)⁴⁶, Полоцькому, Вітебському, Лідському, Пінському повітах (по одному випадку)⁴⁷ та Гомейській і Саражській волостях (також по одному випадку)⁴⁸. У травні 1561 р. до даної книги було внесено запис листа-розпорядження Сигізмунда II Августа, яким він наказував справці дворів Городенського староства, щоб той увів у володіння городенського суддю пана Петра Міцуту селом Ланевичі на умовах ленного землеволодіння⁴⁹.

Таким чином, проаналізований нами документальний склад книг записів ЛМ дає підстави твердити, що у період правління Сигізмунда II Августа активно впроваджується така форма службового землеволодіння як ленне землеволодіння. На умовах ленного права великокнязівська влада регулювала прогресуюче скорочення господарського домену й тим самим намагалася забезпечити ефективну обороноздатність держави.

---

⁴³ РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 175–175 об.; 211 об.–214; 217–218 об.; 222 об.–223 об.

⁴⁴ РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 331–331 об.; 352 об.–353.

⁴⁵ РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 96–96 об.; 315–316 об.; 325 об.–326 об.; 210–211 об.; 305 об.–306 об.

⁴⁶ РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 74–75; 81–83; 260–260 об.

⁴⁷ РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 76 об.–77 об.; 252 об.–253 об.; 253 об.–254; 325 об.–326.

⁴⁸ РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 174–174 об.; 230 об.–231 об.

⁴⁹ РГАДА. — Ед. хр. 41. — Л. 252–252 об.